

БУЙСЬКИХ
Алла Валеріївна —
член-кореспондент НАН
України, заступник директора
Інституту археології НАН
України

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ДОСЛІДЖЕННЯ І ЗБЕРЕЖЕННЯ АРХЕОЛОГІЧНИХ ПАМ'ЯТОК В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Стенограма доповіді на засіданні Президії
НАН України 27 листопада 2024 року

У виступі зазначено, що, незважаючи на складні умови, установи НАН України продовжують археологічні дослідження та розширюють міжнародну співпрацю. Так, Інститут археології НАН України сьогодні виконує близько 20 проєктів, частину з яких спрямовано не лише на проведення досліджень та публікацію результатів, а й на збереження археологічної спадщини України.

Шановні колеги!

Інститут археології НАН України впродовж багатьох десятиліть ретельно вибудовував свої міжнародні зв'язки. Станом на початок 2014 р. Інститут разом із його Кримською філією у Сімферополі виконував близько пів сотні міжнародних дослідницьких проєктів спільно з установами національних європейських академій (Польща, Болгарія, Угорщина, Румунія, Австрія), а також з численними університетами і музеями (переважно європейськими), які вивчають та зберігають археологічну спадщину. Ці проєкти, започатковані на підставі міжнародних угод як короткого терміну дії, так і довготривалих, передбачали проведення спільних археологічних розкопок на території України і участь науковців Інституту в археологічних експедиціях за кордоном.

Невід'ємною частиною цих проєктів стали численні мультидисциплінарні лабораторні та аналітичні дослідження археологічних і археозоологічних матеріалів, спільні конференції за отриманими результатами та публікаційні проєкти. Зазначені дослідження охоплювали майже всю хронологічну лінійку історії України — від появи на її території перших людей до ранньомодерного часу.

В українських експедиціях, крім вітчизняних студентів, проходили археологічну практику студенти зарубіжних університетів; наших колег почали запрошувати до консультування здобувачів, які готують PhD дисертації у європейських університетах. Ще одним результатом розбудови міжнародних зв'язків стало започаткування практики запрошення фахівців з Інституту як гостьових доцентів і професорів для доповідей та читання циклів лекцій у зарубіжних університетах; членів міжнародних редколегій та редакційних рад провідних археологічних та історичних періодичних видань світу, що спеціалізуються в галузі давньої історії. На початку 2020-х років науковці Інституту брали участь у роботі редколегій 20 міжнародних журналів. Археологи нашої установи, в тому числі й молоді фахівці, отримували престижні наукові стипендії, зокрема від фонду Олександра фон Гумбольдта і програм академічного обміну DAAD у Німеччині, фонду Фулбрайта у США, брали участь у програмах Національного центру наукових досліджень CNRS (Франція) тощо. Окремим видом розвитку міжнародних контактів стала розгалужена виставкова діяльність, завдяки якій міжнародна спільнота мала змогу ознайомитися з археологією України. Такі спеціалізовані виставки проходили в Італії, Австрії, Німеччині, Данії, Франції, Нідерландах, Польщі, США та інших країнах.

Цей поступальний рух з вибудовування міжнародних контактів було порушено в 2014 р. через анексію Криму та окупацію частини Донбасу. Низку проектів, насамперед у Криму, було згорнуто, проте понад 30 міжнародних проектів продовжили діяти. Більше того, за підтримки Німецького дослідницького фонду (DFG) було започатковано три нові польові проекти: у галузі археології кам'яної доби (пізньопалеолітична стоянка Бармаки у Рівненській області та передмістя античної Ольвії), а також у галузі середньовічної археології (балтський могильник «Острів—Сухоліси» XI ст. у Київській області). Крім того, було організовано кілька проектів, пов'язаних з міждисциплінарними дослідженнями, зокрема ізотопними досліджен-

нями давнього населення України скіфської доби; вивченням відбитків культурних рослин на кераміці неолітичного та енеолітичного часу з Правобережної України тощо.

Після початку російської агресії в лютому 2022 р. довелося істотно скоригувати напрями міжнародної співпраці. Припинилися численні спільні польові дослідження у північних, східних та південних областях України. Проте, незважаючи на війну і на той факт, що півтора десятка науковців Інституту зараз боронять Україну на різних фронтах, Інститут продовжує міжнародну співпрацю. Слід підкреслити, що інтерес до археологічної спадщини України з боку наших партнерів практично по всьому світу значно зріс. Війна поставила нові виклики перед українською археологічною наукою — археологічні пам'ятки зазнають пошкоджень або руйнувань через бойові дії, вибухи та будівництво укріплень, відбувається грабування музейних колекцій на окупованих територіях.

Станом на 2024 р. Інститут виконує близько 20 проектів, зокрема й три згадані вище проекти за підтримки Німецького дослідницького фонду: проект з дослідження балтського могильника у Київській області тривав цього року, два інші було переорієнтовано на спільні публікації результатів попередніх польових досліджень, які поглиблюють наші знання про давню історію. Так, за результатами вивчення пізньопалеолітичної стоянки Бармаки встановлено, що реколонізація дніпро-донського тундростепу розпочалася близько 19 тис. років тому з долин Прута, Дністра та східної частини Центральної Європи мисливцями на мамонтів і північних оленів. Минулого року за підтримки Європейської дослідницької ради започатковано проект, до виконання якого залучено наш Інститут. Його метою є вивчення поширення проса у Центрально-Східній Європі у II тис. до н.е., а також широкого кола питань, пов'язаних зі змінами клімату, людською мобільністю, палеодемографією, змінами у рослинництві в історичній перспективі. На базі Комарівської експедиції з дослідження пам'яток черняхівської культури у Чернівецькій області цього року працювала міжнародна

літня польсько-українська археологічна школа в рамках проєкту «Спільна спадщина» за участі факультету археології Варшавського університету та за підтримки польсько-американського Фонду свободи.

За 1000 днів війни Інститут отримав новий досвід міжнародної співпраці в галузі збереження археологічної спадщини України. Ця тема стала актуальною не лише для нас, а й для багатьох країн світу. У 2022 р. за пропозицією Національного інституту культурної спадщини Польщі для польської митниці було організовано презентацію «Археологія України» з прикладами артефактів, які найчастіше нелегально вивозять з України. Подібну роботу цього року проведено на запит Митно-прикордонної служби США — за наданим переліком артефактів було вжито низку надзвичайних заходів щодо припинення нелегального імпорту археологічних матеріалів з України.

У 2022—2023 рр. Німецький археологічний інститут надав кілька стипендій, спрямованих на здійснення пілотного проєкту з моніторингу актуального стану археологічних пам'яток на деокупованих територіях Київської, Чернігівської, частково Сумської та Одеської областей. Основним завданням проєкту став моніторинг руйнувань та пошкоджень, яких зазнали пам'ятки археології внаслідок російської агресії, відпрацювання методики та набуття досвіду проведення дослідницьких робіт у нинішніх складних умовах. Отримані результати узагальнено в доповідях: «Археологічна спадщина України та війна: дослідження, руйнування, загрози» на засіданні Німецького археологічного інституту та «Моніторинг археологічних пам'яток України: сучасний стан та втрати в результаті воєнної агресії РФ» на засіданні Президії НАН України. У 2023 р. у Польщі відбулася конференція «Охорона археологічної спадщини України», на якій фахівці Інституту поділилися своїм першим досвідом у цій галузі. Крім того, зроблено доповіді про стан захисту археологічної спадщини: «Культурна спадщина як мішень та жертва війни: повідомлення з перших рук з України» на спеціальному засіданні Спільки антикварів у Лондоні і на конференції

«Гуманітарні науки в Україні: актуальні тренди та виклики», яка проходила на базі Університету Лозанни (Швейцарія). У грудні 2023 р. у Парижі Кримський інститут стратегічних досліджень на майданчику ЮНЕСКО за підтримки МЗС України, Міністерства культури України та Посольства України у Франції провів захід «Культурна спадщина постраждалої від війни України», на якому наші співробітники доповіли про актуальний стан та дослідження археологічної спадщини.

Підриг окупантами Каховської греблі у червні 2023 р. став новим викликом для всієї України. Лише в зоні Каховського водосховища відомо 95 археологічних пам'яток. Із Південно-Бузьким і Березанським лиманами кількість потенційно постраждалих пам'яток наближається до 200. Спільними зусиллями співробітників Інституту і ДП «Охоронна археологічна служба України» за контрактом з київським офісом ЮНЕСКО на берегах Південно-Бузького і Березанського лиманів було здійснено розвідки і встановлено, що внаслідок спричиненого катастрофою різкого коливання рівня води активність берегової абразії та зсуви ґрунту зруйнували тисячі квадратних метрів пам'яток.

Крім того, Інститут плідно співпрацював з низкою європейських інституцій, зокрема зі Швейцарії, Чехії, Німеччини та Польщі, які відкрили спеціальні стипендіальні програми для археологів України, насамперед в Інституті археології та етнології ПАН, Інституті археології Варшавського університету, Польському національному науковому центрі. У Варшавському університеті створено лабораторію археології Східної Європи, одним із завдань якої є підтримка досліджень вчених України. У рамках цих програм українські дослідники зробили низку доповідей з актуальних питань археології України.

Інститут залишається співорганізатором багатьох наукових конференцій. Так, два тижні тому у Халле-Віттенберзькому університеті відбулася конференція, в якій вперше взяли участь співробітники трьох установ Відділення історії, філософії та права НАН України.

Новим виявився для Інституту досвід співпраці в галузі захисту археологічної спадщини, що дало нам змогу забезпечити першочергові потреби у матеріалах для пакування і зберігання археологічних та археозоологічних колекцій Інституту, необхідному обладнанні, облаштуванні фондів Археологічного музею. Тривають роботи в рамках угод з Національним науководослідним інститутом культурних цінностей Нари (Японія). Спільно з Міжнародним альянсом із захисту спадщини в зонах конфлікту, Смітсонівською ініціативою культурного по-

рятунку Інститут організував онлайн-семинар «Влаштування тимчасового покриття на об'єктах археології», присвячений проблемам збереження археологічних об'єктів під час воєнних дій.

І надалі ми сподіваємося на продовження спільних робіт та розширення міжнародного співробітництва Інституту археології НАН України з нашими закордонними партнерами.

Дякую за увагу!

*За матеріалами засідання
підготувала О.О. Мележик*

Alla V. Bujskich

Institute of Archaeology National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7233-1288>

INTERNATIONAL EXPERIENCE OF RESEARCH AND PRESERVATION
OF ARCHAEOLOGICAL SITES IN THE CONDITIONS OF RUSSIAN AGGRESSION AGAINST UKRAINE

Transcript of scientific report at the meeting of the Presidium of NAS of Ukraine, November 27, 2024

The report notes that despite the difficult conditions, the institutions of the National Academy of Sciences of Ukraine continue archaeological research and expand international cooperation. For example, the Institute of Archeology of the National Academy of Sciences of Ukraine is currently implementing about 20 projects, some of which are aimed not only at conducting research and publishing results but also at preserving the archaeological heritage of Ukraine.

Cite this article: Bujskich A.V. International experience of research and preservation of archaeological sites in the conditions of Russian aggression against Ukraine. *Visn. Nac. Akad. Nauk Ukr.* 2025. (1): 62—65.

<https://doi.org/10.15407/visn2025.01.062>